אוצר מדרשים — ילקוט

ילקוט: נודע ג"כ בשם ילקוט שמעוני ע"ש מחברו ר' שמעון אשכנזי מפראנקפורט המכונה "הדרשן" או "ראש הדרשנים". רפאפורט יאמר שמחברו היה ר' שמעון קרא שחי בדרום אשכנז בתחלת המאה הי"ג (כרם חמד ח"ז מכתב א'), אך עפשטיין יוכיח את טעותו במחברתו "ר' שמעון קרא והילקוט שמעוני" (קראקא תרנ"א), ואם נאמר כי הוא ר' שמעון אשכנזי היה חי בסוף המאה הי"ב.

ר' עזריה מן האדומים בספרו מאור עינים (אמרי בינה פי"ט) ראה הכ"י של הילקוט משנת ע' לאלף הששי (1310). עכ"פ לא נתפשט חבור הילקוט עד המאה הט"ו, ומזכירו בראשונה ר' יצחק אברבנאל, הילקוט הוא חבור גדול על כל ספרי תנ"ך מלוקט מכל התלמוד וכל ספרי מדרש הקדמונים, ומסודר על כל פסוק ופסוק כסדר ספרי הקדש, ונחלק לשני חלקים הראשון עה"ת והשני על נביאים וכתובים, והענינים נחלקים לרמזים.

בסוף חלק ראשון קונטרס אחרון "אגדות ירושלמיות" רנ"ו רמזים קצרים מתלמוד ירושלמי לפי סדר המסכתות בדרך זה, היינו מס' יומא ושארי מסכתות מסדר מועד ולאחרונה שבת עירובין ופסחים, ואח"ז סדר זרעים ונזיקין ונשים. ואחר ערכין אלו נמצאו עוד נ"ה ערכין מילמדנו כסדר התורה (ע"ע ילמדנו לעיל).

נדפס ראשונה בשאלוניקי (רפ"א— רפ"ז), ועוד בויניציא בשנת שכ"ו בכמת שינוים, וממנו בהוצאות שונות ולאחרונה בווארשא שנת תרל"ו. באיזה דפוסים נוסף עליו הגהות לר' מאיר בר פתחיה ומפתח המאמרים, ופי' ברית אברהם והגדות מלוקטות מתשעים ספרים (ליוורנו ת"י— ת"כ), ועם פי' זית רענן לבעל מגן אברהם וב' פירושים היכל רענן ושמן רענן (קעניגסבערג תרט"ז).

ילקוט שמעוני על איכה נדפס ע"י רש"ב במדרש זוטא (ברלין תרנ"ד). ר"א בן הגר"א בספרו רב פעלים מעיר כי בילקוט פ' בהעלתך כתב דברים תמוהים וז"ל: אספה לי שבעים איש מזקני ישראל משבט ראובן וכו' הרי שבעים ואחד זקנים, וכתבנו אנו מפי רב שמואל אחי של פנחס ומרים (צ"ל בר חמא) ולמד אותם בתרבץ מוצא, ורבנא חנינאי כהנא ראש ישיבה וגאון פנים אחרים מראובן וכו' עכ"ל. ודברים אלו בלתי מובנים כלל, ומצאתי במדרש שמואל פ"ט וב"ר פ"ו שמביא רב שמואל אחיו של ר' פנחס הכהן בר חמא: ר' שמואל אחוי דר' פנחס בר חמא הוה דמיך בצפורי (נ"א בסכני), והוון חברוי יתיב גביה, אתת מלה וגחכין, שמעין קלא אמר להון כמה נפשיה דאחוי דההוא גברא מתברא ארזין ומעקרא אילנין, ואתון יתבין גחכין (נ"א הכא) ולא ידעין. אך לא יתכן שבעל הילקוט יהיה בזמן הגאונים. גם ר' שמעון משה חאנעס בהערותיו לרב פעלים מעיר על דברים מגומגמים ובלתי מובנים בילקוט פ' שלח בפסוק ותשא כל העדה וז"ל: ר"א בנו של ריה"ג אומר דברי נרגן כמתלהמים כאדם שיש לו מת והוא צווח ובוכה, כך הם כיון שבאו מתור הארץ עמדו ופזרו עצמם בכל שבטי ישראל כאו"א בתוך שבטו ומתנפל לתוך כל זויות של ביתו ובניו

ובנותיו באים עליו והיו אומרים לו מה לך מרי? ובעוד שהוא עומד עושה עצמו נופל לפניהם, אומר להם אוי לי עליכם בני ובנותי וכלותי היאך האמוריים עתידים לתעתע בכם היאך עתידין לשלוט בכם, מי יוכל לראות פני אחד מהם "כדו כלום (נ"א בלום) לאמו של משה יכולה לבלום צפרנו של אחד מהם אני יודע מה ראיתי" מיד הן כולן גועין בבכיה וכו'. הדברים האלה אין להם ביאור ופתרון, ובעל הילקוט ציין על מאמר זה "ילמדנו" ולא נמצא בתנחומא. והמו"ל הילקוט בווארשא ר' יצחק גאלדמאן בסוף דבר אומר כי מצא בערוך ע' בדד שמביא ראשית המאמר היאך עתידים לשלוט בכם, מי יוכל לראות פני אחד מהם בדידין בברזל עכ"ל. ולפי ההשערה היה נוסח המאמר: האיך האמוריים כענקים הגבורים, אשר מסוה ברזל על פניהם, ורדידין יהיה מלשון עצור וכבוש, ולבלום יהיה מלשון סגירה. או אפשר יש להגיה בבדידין דברזל, ותהיה הכוונה מי יוכל לעמוד נגדם באחזם לא כלי מלחמה אבל רק תשמישי הבית השדה והכרם, ובדיד הוא כלי החפירה יד הבדיד (כלים פכ"ט).

ויש עוד ילקוט ראובני, לקוטי מדרשים תמוהים מהרבה ספרי קבלה וזולתם ומסודר כסדר פרשיות התורה, ווילמרשדארף תמ"א, ויניציא ת"ס, אוסטראה תקס"ו, לבוב תר"ך (עי' רב פעלים 129, ואוצר ישראל ע' ילקוט).